

نگاهی به رسانه مسجد در طول تاریخ

محمد حسین زاده (دانش آموخته سطوح عالی حوزه)

مسجد از ابتدای ظهور اسلام مرکز عبادت و اجتماعات دینی، سیاسی، اقتصادی و رفع مشکلات و قضاوت و دیگر امور اجتماعی بوده است. از این رو مرکزی‌ترین کانون تبلیغ و دانشگاه آموزه‌های دینی، مسجد بوده است. در حقیقت مسجد در حکم رسانه‌ای فعال به آموزش گزاره‌های دینی و ترویج اخلاق و فرهنگ اسلامی می‌پرداخته است. این مقاله در پی آن است تا کارکردهای رسانه‌ای مسجد را در صدر اسلام و عصر حاضر در حوزه دین‌شناسی تحلیل و بررسی نماید.

جایگاه مساجد در صدر اسلام

مسجد این خانه خدا در روی زمین، نهادی است که به امر الهی و به دست مبارک پیامبر بزرگوار اسلام در نخستین روزهای تأسیس حکومت اسلامی، در مدینه بنیان نهاده شد. مسجد نخستین نهاد عینی تمدن اسلامی محسوب می‌شود که از همان بدو تأسیس علاوه بر این که پایگاه دینی و معبد مسلمین به شمار می‌رفت، نخستین کانون فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی، علمی و فرهنگی مسلمین نیز بود و پایه‌های اساسی حکومت اسلامی در زمان پیامبر اکرم در این مکان استوار شد؛ چرا که مقرر حاکمیت پیامبر در آن قرار داشت و بعدها نیز اصول و مبانی دین اسلام از همین نهاد مقدس به مردم عرضه می‌شد.

بدین ترتیب مسجد که خود یک نهاد تمدن اسلامی بود به زودی، به عنصر عینی در کنار عنصر فرهنگی اسلام تبدیل شد و در تمدن‌سازی دخیل گشت و به تدریج با توسعه گسترده تمدن اسلامی جای خود را به‌عنوان نماد اسلام در سراسر بلاد اسلامی باز کرد؛ به طوری که هر کجا و در هر شهر و قریه‌ای که مسجدی وجود داشت، آن منطقه جزء قلمرو فکری و فرهنگی و البته گاهی سیاسی اسلام شمرده می‌شد.

مسجد با کارکردهای متعددی که داشت، آن‌چنان در درون جامعه اسلامی نهادینه شد که مؤمنان آن را بر خانه‌های خویش ترجیح می‌دادند. در واقع ویژگی اصلی مسجد این بود که همچون اسلام با همه شئون زندگی مردم سر و کار داشت و البته به همه آنها جهت الهی و دینی می‌داد و این با روح اسلامی نیز سازگار بود؛ چراکه اسلام جوهره همه فعالیت‌های مسلمین در جامعه اسلامی را عبودیت می‌دانست.

روزگاری در دوران صدر اسلام، مسجد قلب تپنده امت و جامعه اسلامی و مقر حاکمیت و حضور بزرگترین فرستاده الهی و مرکز بی‌بدیل همه فعالیت‌ها و امور جاری مردم بود، و مردم همه جهت‌گیری‌های خود را از آن اخذ می‌نمودند. پس از ارتحال نبی اکرم(ص) در دوران خلفا نیز اوضاع تا حدود زیادی به همین منوال بود؛ اما با به قدرت رسیدن بنی‌امیه، و حاکمیت آنان بر جهان اسلام، تحولات فراوانی نیز در کارکردهای مسجد آغاز گشت. این تحولات منفی ادامه یافت تا جایی که در دوران حاکمیت بنی‌عباس و بعد از آن مسجد از مرکزیت جامعه به حاشیه رانده شد و اهم کارکردهای خود را از دست داد و دیگر نه پایگاه حاکم بود نه پایگاه حضور مردم. این وضعیت تا دوران حال ادامه یافت و تلاش‌های پراکنده و مقطعی برای احیای موقعیت آن نیز ثمری نداشت. اکنون ما وارث این روند تاریخی هستیم.

کارکردهای مسجد در صدر اسلام

درخشان‌ترین فراز حیات مساجد در طول تاریخ تمدن اسلامی دوران صدر اسلام است؛ چراکه در این دوران مساجد جایگاه و همه کارکردهای واقعی خود را به کامل‌ترین شکل دارا بودند و در همه عرصه‌های زندگی اجتماعی مردم نقشی کاملاً برجسته و مطلوب داشتند.

وقتی که مسجد مدینه توسط پیامبر گرامی اسلام بنا نهاده شد، این قلب تپنده امت اسلام به‌عنوان مرکز عبادت، مرکز سیاست، مرکز قضاوت و مرکز آموزش مورد توجه و مراجعه آحاد مسلمین بود. این یگانگی گویاترین تجلی وحدت ابعاد مختلف معنوی و مادی زندگی فردی و جمعی مسلمین بود. در مسجد نماز جمعه و جماعت بر پا می‌شد و مسلمانان برای تعلیم دین و شنیدن خطابه در آن جمع می‌شدند. همچنین مساجد محل قضاوت و داوری میان مردم، تدریس علوم مختلف دینی، قرائت قرآن و پرسش و پاسخ‌های علمی و محل اقامت مسافران بود. علاوه بر این مساجد پایگاه سیاسی جامعه، تریبون رسمی حکومت، محل انتصاب فرمانداران و فرماندهان، ابلاغ احکام و دستورات، مکان شور و مشورت، انتشار اخبار و گزارش‌های تازه و گفت‌وگو درباره مسائل مالی و بازرگانی و معاملات تجاری به شمار می‌رفت.

کارکرد مسجد در عصر حاضر

امروزه مساجد دیگر همچون مساجد صدر اسلام مکانی برای انجام تمامی فعالیت‌های اجتماعی نیستند. امروزه برای هر کدام از نیازهای اجتماعی مردم که تا کنون مکان رفع و رجوع آن مسجد بود، نهادی مجزا تعریف شده است

که در مکانی مجزا به فعالیت می‌پردازند. امروزه مساجد تنها به‌عنوان جایگاهی برای عبادت و یادگیری معارف دینی و قرآنی فعالیت می‌کنند و از طریق سخنرانی و برگزاری جلسات آموزش قرآن و اندیشه اسلامی و اجرای مراسمات آیینی و دعا و مناجات‌خوانی به نشر و ترویج فرهنگ اسلام یاری می‌رسانند. در روزگار ما که عصر رسانه نامیده می‌شود، رشد ابزار تبلیغات به اوج خود رسیده، تا جایی که دنیا را به دهکده‌ای کوچک مبدل ساخته است. در یک چنین دنیایی باید از طریق ابزارهای نوین تبلیغاتی همچون مجلات، روزنامه‌ها، رادیو، تلویزیون، اینترنت و... به ترویج فرهنگ غنی اسلامی پرداخت. در حقیقت با این کار می‌توان مسجد را به خانه‌ها برد و در عرصه وسیع تری به فعالیت پرداخت. گرچه که نویسندگان معتقد است مساجد در روند فعلی نیز پررنگ‌ترین نقش را در عرصه تبلیغ دین به عهده دارند و همیشه مأمّن و ملجاء پناهندگان به درگاه الهی و تشنگان معرفت و طالبان حقیقت و معنویت هست.

مسجد بهترین سنگر و بهترین دانشگاه است. با گسترش فرهنگ اصیل اسلام و بنای مساجد فراوان در هر شهر، روستا، منطقه و محله می‌توان امیدوار بود که دوباره مساجد همچون صدر اسلام به آن جایگاه رفیع و درخور شأن خود بازگردند و آمادگی لازم برای ظهور منجی عالم بشریت حضرت بقیه الله الاعظم را پیدا نمایند.